

O mediaci

Na podzim roku 2012 nabyl účinnosti zákon č. 202/2012 Sb., o mediaci, který v českém právním řádu konkretizoval princip mediace a institucionálně upravil mediační proces jako takový. Na tvorbě zákona o mediaci a jeho vstupu v platnost se zásadním způsobem podílela Česká advokátní komora, která nadále aktivně působí při zajištění a rozvíjení odbornosti mediátorů-advokátů působících v režimu a za podmínek tohoto zákona. Výkon činnosti mediátora, jenž je zároveň advokátem, je zárukou vysoké odbornosti a profesionality procesu mediace. Mediace prováděná za podmínek a v rámci zákonné úpravy zákona o mediaci je způsobilá vybudovat si respekt a důvěru pro tento způsob mimosoudního řešení sporů ve společnosti a podstatným způsobem přispět k zvýšení společenské kultury při řešení konfliktních situací převzetím osobní zodpovědnosti účastníků konfliktu za svoje jednání a řešení sporu. Nikoli nepodstatným aspektem dopadu důsledků řádného výkonu mediace do společnosti je aspoň částečné ulehčení extrémně přetíženému soudnímu systému.

Česká advokátní komora připravila pro vysvětlení základních otázek mediace a mediačního procesu souhrnné seznámení s procesem, jeho podstatnými aspekty i některými praktickými otázkami.

Vymezení mediace

Mediace je nejčastěji definována jako metoda mimosoudního řešení sporu za účasti třetí osoby - mediátora, jejímž cílem je dosažení dohody stran na řešení sporu. Mediátor je nezávislým subjektem, který přistupuje do procesu ke stranám sporu a svým působením vytváří stranám sporu prostor ke komunikaci a konstruktivnímu hledání vhodného řešení sporné otázky. Kýženým výsledkem mediace je dosažení mediační dohody o všech podstatných otázkách sporu. Pokud se nepodaří dosáhnout úplné dohody na vyřešení sporu a narovnání sporných otázek, mediační proces může končit parciální dohodou o určitých aspektech sporné záležitosti. Existují případy mediace, kdy se nepodaří dospět k dohodě, během mediačního procesu se však může podstatným způsobem zlepšit komunikace mezi účastníky mediace, tedy stranami sporu. Takový výsledek může velmi dobře působit jako východisko pro další jednání a navazující postup pro úspěšné vyřešení sporu mezi stranami v budoucnu.

Mediace je založena na optimálním rozvoji a zlepšení komunikace mezi stranami sporu, nalezení, pojmenování a porozumění dosud skrytým zájmům a potřebám, a to zájmům a potřebám vlastním i zájmům a potřebám ostatních stran sporu. Jedním ze základních principů mediace je postupné vytváření vhodného prostoru pro vzájemné respektování stran, aniž by byl kladen nepřiměřený důraz na hledání viny či důvodů vzniku sporu. Specifikem mediace je její zaměření na další vztahy a působení v budoucnosti, otevření možností pro všechna adekvátní řešení sporu, která přicházejí v úvahu a mají přesah do budoucnosti. Mediace je založena na komunikačních dovednostech a zohledňuje psychologické a sociologické aspekty mezilidských vztahů, avšak podrobný psychologický rozbor příčin konfliktu není pro mediaci stěžejní. Pochopení vzájemných potřeb a zájmů a získání schopnosti respektu k protistraně vytvoří optimální prostor pro nalezení takového způsobu řešení sporu, který ve svém důsledku přinese oběma stranám sporu dostatečné uspokojení z nalezeného řešení a z vlastního aktivního podílu na způsobu hledání řešení. Takové řešení vyvolává větší osobní závaznost dohody pro obě strany sporu.

Mediace vytváří možnost pro nalezení řešení, které není prostým kompromisem, ale představuje řešení ve smyslu úspěchu všech stran sporu. Pro pochopení efektu mediace je možné uvést jednoduchý velmi instruktivní model mediace:

Představme si, že do sporu se dostaly dvě osoby, které obě chtějí získat stejnou věc, např. pomeranč. Pomeranč je pouze jeden, osoby, které jej stejně silně chtějí získat, jsou dvě. Spor je možné vyřešit ústupkem jedné strany, která pomeranč přenechá druhé straně, která tímto způsobem „vyhrála“, neboť získala to, co chtěla. Druhá strana nezískala nic. Spor lze také vyřešit logickým kompromisem, tedy spravedlivým rozdělením pomeranče na dvě poloviny. K plné spokojenosti obou osob však ani nyní nemusí dojít. Pokud jsou osoby informovány o možnostech řešení sporu mediací a obě se rozhodnou dát v procesu mediace šanci pro nalezení řešení, kterým budou shodně uspokojeny obě,

mohou dospět k výsledku, který bude úspěšným řešením pro obě strany. Vhodně zvolenou komunikací zaměřenou na identifikování a nalezení dosud skrytých zájmů a potřeb vytvoří mediátor prostor pro to, aby každá z osob měla možnost projevit, co je jejím zájmem, proč je pro ni důležité poměrně získat. Tímto způsobem přivede mediátor obě osoby k hledání takového řešení, které je pro obě strany v plném rozsahu uspokojivé, když jedna z osob získá z poměrně veškerou kůru, kterou potřebuje a chce, druhá strana získá všechnu šťávu. Pro první osobu není důležitá dužnina ani šťáva, pro druhou osobu není důležitá kůra, tu nepotřebuje. Pokud se nepodaří najít prostor pro sdělení skutečných potřeb a zájmů, získá každá z osob pouze částečně to, co chce, a současně jí připadne to, o co vůbec nestojí.

Principy mediace

Základními principy mediace jsou dobrovolnost procesu, důvěrnost a neutralita. Strany mají neomezenou možnost se svobodně pro mediaci rozhodnout a v jejím průběhu bez jakéhokoliv omezení v každé chvíli zvážit, zda nadále jejich vůle a zájem účastnit se mediačního procesu trvá, ale také svobodně se rozhodovat, k jakému řešení směřují, jakým způsobem chtějí řešení dosáhnout a jaké úsilí pro dosažení řešení věnují. Za výsledek jsou odpovědné strany sporu, mediátor je odpovědný za proces, za vedení jednání, za zachování rovnosti a neutrality stran. Je nezbytné, aby strany přistupovaly k mediaci s vědomím vlastní odpovědnosti za řešení sporu, s vůlí věnovat osobní úsilí hledání řešení, s respektem k druhé straně. Není možné vést mediaci s účastníky, jejichž cílem je zneužití mediace nebo skutečností, které mohou být zjištěny či zveřejněny v průběhu mediačního procesu, k vlastnímu prospěchu, bez zohlednění pochopení pro potřeby a zájmy protistrany. Důvěrnost v mediaci je založena na smluvním závazku stran sporu a mediátora o důvěrnosti a zachování mlčenlivosti o všech skutečnostech, které vyjdou během mediace najevo a nebyly předem známy nebo nebyly označeny jako veřejné. Mlčenlivost platí bezvýhradně pro mediátora, pro strany sporu je vyjádřením respektu k ostatním stranám sporu a vyjádřením snahy o konstruktivní jednání. Princip zachování rovného postavení stran a neutrality stran v procesu a ve vztahu k mediátorovi nevylučuje, aby se strany dohodly na tom, že se mediačního procesu zúčastní další osoby, kterými mohou být právní zástupci stran, odborní konzultanti či další členové rodiny, včetně nezletilých dětí. Pro zachování rovného postavení je však třeba, aby účast dalších osob při mediaci byla vyrovnaná na obou stranách. V souvislosti s rovným postavením a neutralitou stran souvisí také vztah mediátora k stranám sporu. Mediátor musí být ve zcela nezávislém vztahu k všem stranám, bez jakékoliv pochybnosti o jeho podjatosti či vztahu k některé ze stran sporu. Pokud by pochybnost týkající se důvodné podjatosti mediátora vznikla, je to důvod pro vyloučení mediátora z mediace, pokud se strany sporu nedohodnou jinak.

Využitelnost mediace

Mediace je jako způsob řešení sporů využitelná pro široké spektrum konfliktů. Mediace velmi dobře dovede účastníky k nalezení mimosoudního řešení ve sporech občanských, mezi nimi především ve sporech sousedských či spotřebitelských, dále ve sporech obchodních, pracovních, včetně přeshraničního či mezinárodního přesahu. Důležitou specializací mediace je mediace rodinná, pro niž se stále více otevírá prostor v důsledku rostoucího počtu problémových partnerských vztahů i problémových rodin. Rodinná mediace se zaměřuje na řešení konfliktů mezi členy rodiny. V rámci rodinné mediace se velmi důrazně projevuje aspekt přínosu řešení nejen pro aktuální vztahy mezi účastníky, ale pro budoucí uspořádání rodiny a korektní vztahy mezi jejími členy v době po nalezení řešení stávajícího sporu, jehož důsledky dopadají na více členů rodiny. Do procesu rodinné mediace velmi výrazně zasahují emoce vyplývající z velmi úzkých vzájemných vazeb mezi stranami sporu, což podmiňuje také nezbytnost specifického přístupu mediátora, který musí být schopen emočně vypjaté situace dobře zvládnout. V případě, kdy se spor přímo dotýká dětí, je nejdůležitějším aspektem rodinné mediace, který je přímo zakotven v zákoně o mediaci, důraz na preferování zájmu dětí, a to především nezletilých dětí, a posílení odpovědnosti stran sporu za řešení, které musí být primárně v zájmu nezletilých dětí.

Struktura a fáze procesu mediace

Mediační proces zachovává jasně určenou strukturu a probíhá v několika fázích, které se realizují v jednotlivých mediačních sezeních. Každé mediační sezení trvá zhruba 3-4 hodiny, mediace ve většině případů pro účastníky znamená účast při 3-6 mediačních sezeních. Při úvodní fázi, během které se strany sporu seznamují s procesem, postupem a podmínkami mediace a osobou mediátora a jeho rolí v rámci procesu, je nezbytné, aby mediátor ubezpečil strany sporu o jejich postavení v rámci procesu, o právech, postupech a možnostech, které strany sporu během mediace mají. Mediátor je povinen výslovně upozornit strany sporu na to, že mediace žádným způsobem neomezuje jejich právo uplatnit svoje nároky u soudu. Jen takovým způsobem může být garantována dobrovolnost procesu mediace. V rámci úvodní fáze ujasňují strany spolu s mediátorem způsob jednání a stanoví pravidla pro své vystupování a chování v rámci mediačních setkání. Strany sporu mají možnost ohraničit prostor pro mediaci časovým rozsahem a předem strukturovat průběh mediace tak, aby již na počátku bylo zřejmé, jaký prostor pro hledání řešení bude ze strany stran konfliktu akceptován. V průběhu úvodní fáze by měl mediátor získat důvěru stran a vzbudit jejich zájem pro aktivní hledání způsobů řešení konfliktu. Samotná mediace je zahájena uzavřením smlouvy o provedení mediace, kterou strany sporu společně s mediátorem svým podpisem stvrzují sjednané podmínky mediace.

Navazující fází je získávání informací o sporu, o osobách zainteresovaných na sporu, o skutečnostech podstatných pro předmět sporu. Mediátor by měl v průběhu této fáze získat dostatečný přehled o charakteru sporné záležitosti. V dalším průběhu je třeba, aby mediátor pomohl stranám sporu vytvořit prostor pro sdělení a porozumění vlastním postojům a potřebám, ale i pro porozumění a vysvětlení zájmů a potřeb ostatních stran sporu, které většinou zůstávají skryty za určitou navenek prezentovanou pozicí či postojem. V optimálním případě by měl být mediátor schopen nastavit komunikaci v takové podobě, že strany sporu budou schopny sdělit svoje skutečné zájmy a potřeby takovým způsobem, kdy jim porozumí jak mediátor, tak další strany sporu. S potřebami a zájmy, jak byly stranami prezentovány, je pak třeba dále pracovat tak, aby jim byl zaručen dostatečný respekt a byly zohledněny při hledání optimálního způsobu řešení pro uspokojení na všech stranách. V některých případech vyvstane v rámci procesu mediace situace, kdy není možné pracovat s informacemi účastníků společně a mediátor a strany sporu přistoupí k tzv. odděleným jednáním. Při odděleném jednání sděluje každá ze stran sporu podstatné skutečnosti mediátorovi v soukromí, bez účasti ostatních stran. Mediátor je povinen dodržet zásadně rovný přístup ke stranám sporu co se týče časového prostoru oddělených jednání a realizovat oddělená jednání za stejných podmínek se všemi stranami sporu. Informace, které jsou sděleny mediátorovi během odděleného jednání, jsou důvěrného charakteru a je na rozhodnutí příslušné strany, nakolik dá souhlas pro jejich zprostředkování ostatním stranám. V průběhu odděleného jednání se velmi často otevře možnost pro ozřejnění dosud nevyjasněných skutečností a vytvoření prostoru pro jednání o konkrétním řešení.

V situaci, kdy jsou dostatečně definovány zájmy a potřeby stran, může mediace přejít do fáze hledání řešení sporu. Zásadně je doporučován a aplikován takový postup, kdy strany mají prostor navrhnout jakákoliv možná řešení, která připadají v úvahu. V dalším postupu musí být jednotlivá řešení posouzena a rozebrána s cílem vyhodnotit jejich šance na uspokojivé, osobně spravedlivé a dobře akceptovatelné řešení pro všechny strany sporu. V poslední fázi mediačního procesu je konkretizován obsah dohody o způsobu řešení sporu a je formulována tzv. mediační dohoda. Zákon o mediaci zdůrazňuje, že za obsah mediační dohody jsou odpovědné strany sporu, dohoda primárně musí odrážet vůli stran sporu. Je zřejmé, že dohoda zprostředkovaná mediátorem advokátem by měla být takového charakteru, aby její obsah nebyl v přímém rozporu s právními předpisy a byla zaručena dobrá reálná šance na faktické plnění obsahu dohody.

Ukončení mediace

Mediační dohodu zprostředkovanou v rámci mediace může na žádost stran formulovat a sepsat mediátor, stejně tak dobře mohou mediační dohodu vycházející z procesu mediace přenést do písemné podoby dokumentu strany sporu společně se svými právními zástupci. Dohodu mohou strany sporu

následně předložit ke schválení soudu nebo zajistit její vyhotovení ve formě notářského zápisu tak, aby dohoda nabyla vykonatelnosti.

V případě, že se navzdory úsilí mediátora a stran sporu nepodaří dospět k dohodě, končí mediace nejčastěji prohlášením některé ze stran sporu, že nemá dále zájem pokračovat v mediaci, a doručením takového prohlášení ostatním stranám či společným prohlášením všech stran sporu o ukončení mediace.

Když soud nařídí setkání s mediátorem

Zákon o mediaci společně se změnami občanského soudního řízení otevřel ještě další možnost pro uplatnění mediace. Soud je v řízení o nároku některé ze stran sporu oprávněn iniciovat mediaci. V případě, že soud v průběhu řízení shledá, že je prostor pro mimosoudní jednání o sporné věci, a dospěje k přesvědčení, že by mohlo být účelné řešit spor mediací, je oprávněn poučit účastníky řízení o možnostech mimosoudního řešení sporu včetně možnosti mediace, vyzvat účastníky k zahájení mediace, případně nařídít účastníkům první setkání s mediátorem. Dobrovolnost procesu mediace tím není žádným způsobem prolomena, soud nenařizuje účastníkům mediaci, ale nařizuje účastníkům setkání s mediátorem, jehož cílem je poskytnout účastníkům řízení informace o mediaci a možnostech, které poskytuje, přičemž tuto informaci zprostředkuje účastníkům určený mediátor. Je pak na stranách sporu, aby se svobodně rozhodly, zda se svůj spor pokusí mediací řešit či nikoli. Probíhající soudní řízení o nároku tím není narušeno, účastníkům je však soudem poskytován časový prostor pro svobodné převzetí odpovědnosti za výsledek sporu a je garantováno zachování všech práv. V případě, že je mediace zahájena, a to uzavřením dohody o provedení mediace, dojde tímto úkonem ze zákona ke stavení promlčecích a prekluzivních lhůt. V případě, že se účastníkům podaří dospět k vyřešení předmětu sporu mediací, odrazí se tento výsledek v ekonomickém efektu soudního řízení.

Pro úplnost je také doplnit, že subjektem oprávněným uložit účastníkům sporu povinnost setkání s mediátorem je rovněž orgán sociálně právní ochrany dítěte ve věcech opatrovnických, kdy v zájmu dítěte dospěje k závěru, že mimosoudní řešení sporu je účelným postupem ve věci.

Zkušenosti a výhody mediace

Zkušenosti s mediací v České republice jsou dlouhodobé, institucionální zakotvení procesu je však otázkou posledních dvou let a přímo odráží evropské předpisy upravující mimosoudní řešení sporů mediací. Důsledky zavedení příslušné právní úpravy institutu a procesu mediace spočívají především v nastavení jednoznačných pravidel mediačního procesu a garantování odbornosti mediátorů, kteří splňují podmínky stanovené právními předpisy a po složení odborné zkoušky a zapsání do veřejného seznamu mediátorů jsou oprávněni k výkonu činnosti zapsaného mediátora. Publikovaná úspěšnost mediace ve smyslu mimosoudního řešení sporu mediační dohodou se pohybuje v rozsahu 60-70% sporů. Na úspěšnost mediace má zásadní vliv charakter sporu a jeho vhodnost pro mediaci, správné časování okamžiku, kdy je vhodné přistoupit k řešení sporu mediací, a v neposlední řadě také vedení mediace specializovaným mediátorem odborníkem. Mediace je placenou službou, mediátoři vykonávají činnost mediátora zásadně osobně. Výše odměny za mediaci je předmětem ujednání v rámci stanovení podmínek mediace sjednaných v dohodě o provedení mediace uzavírané mezi stranami sporu a mediátorem. V případě informativního prvního setkání s mediátorem, které nařizuje soud, je výše odměny mediátora, pokud se strany nedohodnou jinak, určena přesnou částkou stanovenou vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 277/2012 Sb., samotná mediace pak již podléhá výši úhrady sjednané na základě smluvního ujednání mediátora se stranami sporu.

*Mgr. MUDr. Markéta Škutová, advokátka a zapsaná mediátorka,
členka sekce ADR při České advokátní komoře*

15. ledna 2014